

Tussen Rijn en Lek 1988 3 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9954>

TUSSEN RIJN EN LEK TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET GEBIED TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

22e jaargang

nummer 3

september 1988

Inhoud van dit nummer:

- J. van der Roest : Opgravingen in het uitbreidingsplan Tiellandt.
R.J. Butterman : De plaats van het muntatelier in Wijk bij
Duurstede.
redactioneel : Historische publicatie Houten op komst.
recensie A. v.d. Gaag : Odijk en Werkhoven in oude ansichten.
recensie A. v.d. Gaag : Bunnik in grootmoeders tijd.

Redactie-commissie

R.J. Butterman, Wijk bij Duurstede; L.M.J. de Keyzer, Houten;
G. de Nie, Schalkwijk; H. Reinders, Bunnik; J.E. Toussaint Raven,
Odijk; D.J. Wittewaall, 't Goy; erelid: A. Graafhuis, Utrecht.

Eindredactie en redactie-adres

mevr. G. de Nie, Molenpad 3, 3998 KE Schalkwijk, tel. werk 030-392467.

Secretariaat van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'

R.J. Butterman, Waalsteen 28, 3961 XB Wijk bij D. tel. 03435-75053

Lidmaatschap van de vereniging, tevens abbonement op dit tijdschrift:
f 30,- per jaar (studenten en scholieren: f 15,00), over te maken op
rekeningnr. 32.98.07.498. t.n.v. de Historische Kring 'Tussen Rijn en
Lek', Rabobank Houten (postrekening van de bank: 214585).

Ts oct 69 68

OPGRAVINGEN IN HET UITBREIDINGSPLAN TIELLANDT

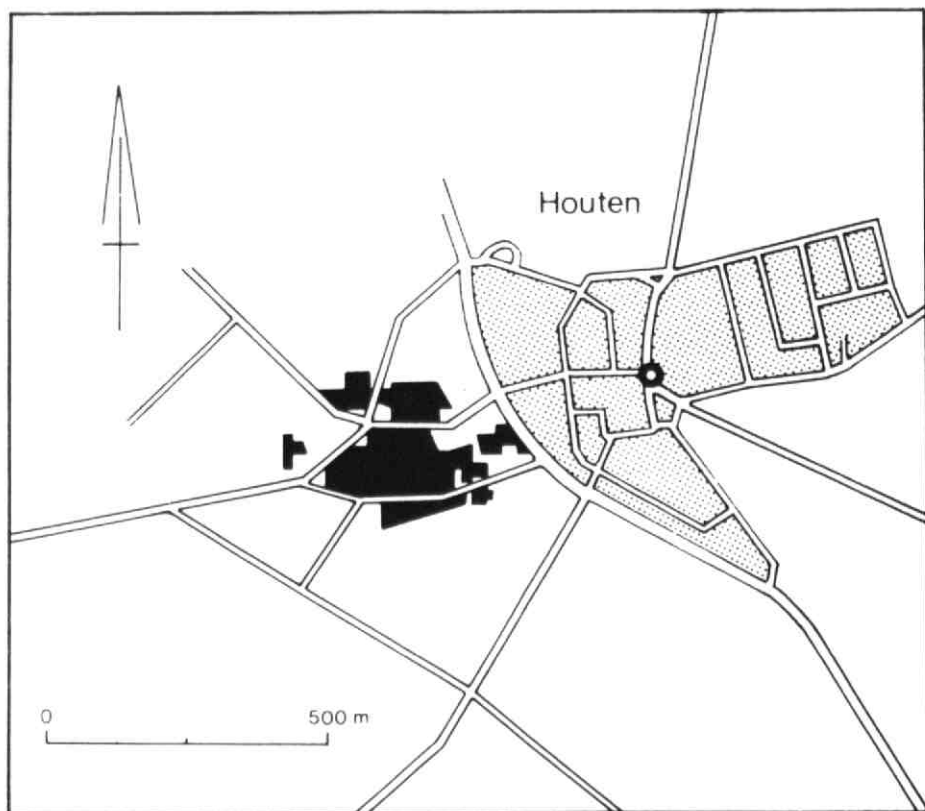
Inleiding

Tussen 1985 en 1987 werden vooruitlopend op de nieuwbouw ten westen van de oude dorpskern van Houten opgravingen verricht op het terrein Tiellandt. De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) deed dit in het kader van het Project Centraal Riviereengebied, dat de bestudering van de bewoningsgeschiedenis van het betreffende gebied van de prehistorie tot in de middeleeuwen nastreeft.

Het grote belang van dit circa zeven hectare grote terrein was reeds lang vast komen te staan door de vondstmeldingen, die door leden van de archeologische werkgroep van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' waren gedaan en door een proefonderzoek dat de ROB in 1978 in het riooltracé langs de vroegere Tiellandtweg had kunnen uitvoeren.

Fragmenten van het Merovingische en Karolingische aardewerk die op het terrein waren gevonden deden namelijk vermoeden dat hier ter plekke een agrarische nederzetting uit dezelfde tijd als het befaamde Dorestad had gelegen. De ROB had vanaf het begin grote belangstelling voor het terrein, omdat het de mogelijkheid zou kunnen bieden tot aanvulling op het omvangrijke Dorestadonderzoek. De internationale handelshaven Dorestad zou hierdoor met een, in het zelfde gebied gelegen, landelijke agrarische nederzetting kunnen worden vergeleken. Hoewel inmiddels een deel van het terrein op de lijst van archeologische monumenten was geplaatst, maakten de uitbreidingsplannen van de gemeente opgraven alsnog noodzakelijk, daar deze plannen de totale vernietiging van het ter plekke aanwezige deel van het bodemarchief tot gevolg zou hebben. Het verloop van de diverse fasen van de opgraving werd dan ook grotendeels bepaald door de prioriteiten die de gemeente Houten had gesteld ten aanzien van het opleveren van bepaalde terreingedeelten voor de nieuwbouwactiviteiten.

Intussen had ook een fosfaatkartering plaatsgevonden en besloten werd, voorafgaand aan de eigenlijke opgraving, een detailkartering in vakken van 10 x 10 meter uit te voeren. Op alle delen van het terrein Tiellandt zou gaan gelden dat de interpretatie van de grondsporen nogal bemoeilijkt werd door de afwezigheid van enige verticale stratigrafie: alle sporen waren afkomstig uit een niveau dat op de meeste plaatsen ongeveer gelijk had gelegen aan het huidige oppervlak. In de gehomogeniseerde bouwvoor (de steeds weer omgeploegde bovenlaag) waren daardoor de eerste 30 cm van de sporen niet meer waarneembaar. Verder was op plaatsen waar de bewoning continu en intensief was geweest de

Overzicht van de werkputten en situatie t.o.v. de oude dorpskern. Opgegraven opp.: 116.562 m² (som van alle vlakken). Gem. aantal vlakken: 4 - gem. diepte: 140 cm. Opp. getekende profielen: 5264 m². 500 werkdagen - totale opgravingskosten: f 796.158,- (incl. 20% B.T.W. Gem. m² prijs: 6 à 7 gulden)

dichtheid van de sporen zeer groot. Op plaatsen waar de bewerking van de grond langdurig was geweest, hadden met name de laat-middeleeuwse verkaveling van het terrein en diepe vergravingen en recentere activiteiten veel van de oudere sporen vernietigd of zodanig verstoord, dat het herkennen van grotere structuren, zoals huisplattegronden, zeer moeilijk is geworden.

Het doel van de opgraving zou zijn: een grootschalig nederzettingsonderzoek, waarbij de nadruk zou komen te liggen op het traceren van de verspreidingspatronen van de bewoningssporen uit de ijzertijd, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen. In een later stadium van het

onderzoek werd de aandacht verschoven naar het vinden van het centrum van de 7de-eeuwse bewoning (zie onder).

De werkputten (op afb. 1 in zwart aangegeven) werden zoveel mogelijk precies noord-zuid georiënteerd vanwege de verwerking van de vondstgegevens met behulp van de computer, met name digitizer en database. Aan het eind van de opgraving bleek een oppervlakte van ruim vier ha. geheel te zijn onderzocht; verdeeld over 68 werkputten, waarvan de meeste 15 m. breed bij 40 m. lang waren.

Geologie

Geologisch gezien bestaat de ondergrond van het terrein uit afzettingen van rivierklei, waarin waarschijnlijk twee hoofdsystemen van waterlopen bepalend zijn: een oudere zeer brede riverloop die zich mogelijk reeds rond 700 voor het begin van onze jaartelling begon op te vullen en een jongere geul die zich in de loop van de Romeinse periode begon op te vullen.

Gezien het grote belang van de beantwoording van de vragen tot wanneer de genoemde waterlopen nog watervoerend waren, op welk ogenblik ze met sediment begonnen dicht te slibben en gedurende welk tijdsverloop deze opvulling plaatsvond, werd voor de bemonstering van de betreffende profielen en het verdere palynologische onderzoek (pollenonderzoek) naar de ontwikkelingsgeschiedenis van deze restgeulen, de specialistische hulp van prof. dr. D. Teunissen van de Katholieke Universiteit Nijmegen ingeroepen. De genomen monsters zijn in bewerking.

Perioden

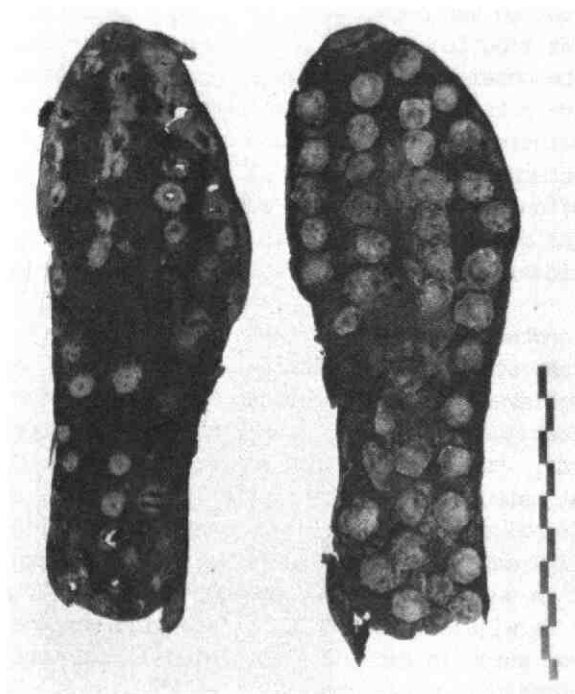
Tot nu toe zijn vijf hoofdperioden duidelijk onderscheiden die stratigrafisch echter bijna niet van elkaar te scheiden zijn, daar zoals boven reeds vermeld werd alle sporen en alle vondsten uit deze perioden meestal al op het eerste vlak door elkaar heen voorkwamen. In chronologische volgorde worden achtereenvolgens behandeld:

De late ijzertijd. Het aardewerk dat aan deze vroegste periode van de bewoningsgeschiedenis van het terrein toegeschreven kan worden bleek geconcentreerd te zijn aan de zuidkant van een ongeveer 15 m. brede ongevulde kreek die in oost-west richting het opgravingsterrein doorsnijdt en hoogstwaarschijnlijk gekoppeld kan worden aan mogelijk meerdere fasen van de ijzertijd. Het ontbreken van import-Romeins aardewerk duidt erop dat al in de late ijzertijd in de directe omgeving van de geul moet zijn gewoond. Deze restgeul was in de ijzertijd zeker nog watervoerend, maar in de loop van de Romeinse tijd raakte ze

geleidelijk vol met nederzettingsafval. Aan de rand van deze geul werd het deels vergraven skelet van een ongeveer 40-jarige man opgegraven. Op grond van het ontbreken van ander aardewerk dan inheems in de directe omgeving en in het bijbehorende niveau in de geul lijkt een datering in de late ijzertijd het meest waarschijnlijk. Daar van een grafkuil geen sprake was en ook bijgiften ontbraken, lijkt de overledene zonder al teveel aandacht in de laagte neergelegd te zijn. Ook elders in de geul en in diverse afvalkuilen aan de rand van de geul werden tussen het dierlijk botmateriaal menselijke beenderen aangetroffen. Bij het onderzoek naar de Romeinse villa in het centrum van Houten in de vijftiger jaren was deels onder de fundering van het oudste Romeinse gebouw ook al een vergelijkbare 'begraving' gevonden. Ten zuiden van deze kreek lag een langgerekte zone met honderden, voornamelijk kleine, paalgaten. Behalve twee kleine rechthoekige gebouwtjes van circa 7 x 3,5 m., die op het centrale terrein konden worden herkend, zijn andere plattegronden van gebouwen in deze palenzwermen niet te onderscheiden.

Het met de palenzwerm geassocieerde aardewerk is uitsluitend handgevormd. Aan het begin van de opgraving werd gedacht dat al het aangetroffen aardewerk in de late ijzertijd gedateerd moest worden, maar inmiddels is vast komen te staan dat tenminste een deel van het aardewerk ouder is. Zo wijst het aardewerk uit twee kuilen met offergaven (bouwoffers?) naar het begin van de midden-ijzertijd. De voor deze tijd zo kenmerkende schalen en kommen met doorboorde knobbeloortjes en een locale imitatie van de zogenaamde Marnepot zijn alle in deze kuilen vertegenwoordigd, samen met visresten en verkoolde duivebonen. Ook onderin de vulling van deze restgeul zijn zeer verweerde fragmenten van handgevormd aardewerk en botresten aangetroffen, wat op een vroegere fase van bewoning in de ijzertijd kan duiden. Het begin van bewoning op het terrein Tiellandt werd daarom met enig voorbehoud naar de 5de eeuw voor het begin van onze jaartelling verschoven.

De Romeinse tijd. In het westelijke deel van het opgravingsterrein was onderzoek verricht op de plaats van de huidige hockeyvelden; uit de aanwezige grondsporen en vondsten bleek, dat ook dit terreingedeelte in de Romeinse tijd bewoond was. Een tweetal spiekers (graanschuurtjes op palen) en een rechthoekige structuur die werden aangetroffen, deden vermoeden dat in de directe omgeving een of enkele inheemse boerderijen hadden gestaan. Verder onderzoek naar de aard van de Romeinse sporen in dit gedeelte van het uitbreidingsplan zou echter ten koste gaan van het onderzoek naar de vroeg-middeleeuwse bewoning van het terrein gelegen tussen de Tiellandtweg-Noord en de Tiellandt-

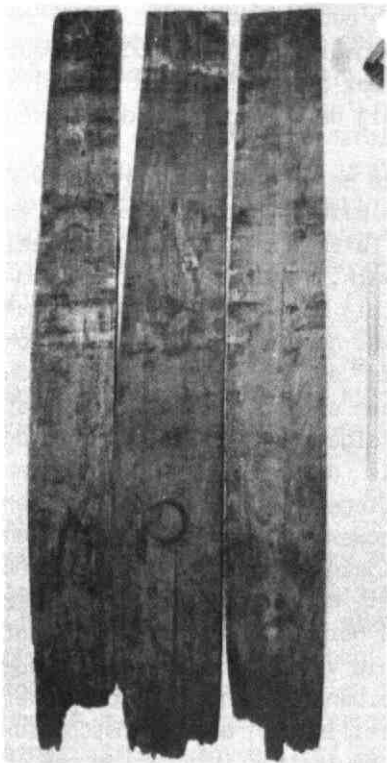
Paar sandalen; rechterschoenzool bovenzijde: linker-
schoenzool onderzijde. Romeinse periode

weg-Zuid, waar in het begin de meeste Karolingische en Merovingische vondsten waren gedaan en waar tevens tijdens de detailkartering de grootste concentratie van import-Romeins aardewerk was aangetroffen. Hier werden tenminste twee over elkaar liggende huisplattegronden, de twee opeenvolgende fasen van een boerderij, aangetroffen; verder diverse waterputten, waarvan twee mogelijk als drenkplaats voor vee gediend hadden, een horreum (voorraadkamer) en een groot aantal afvalkuilen.

Op het terrein ten noorden van de Tiellandtweg-Noord werden nog eens twee huisplattegronden en een grotere spieker uit de Romeinse tijd gevonden. Alle huisplattegronden uit deze bewoningsgeschiedenis van het terrein bleken een onderling nogal afwijkende oriëntatie te hebben. Bijzonder was de vondst van een grote rechthoekige voorraadkuil, die op de bodem bedekt was met een dikke laag verkoold graan (voornamelijk emmertarwe en wat haver). Naast de genoemde drenkplaatsen voor vee, die bestaan uit ondiepe kuilen die met ingeheide palen versterkt zijn en die in de laagstgelegen delen van het terrein voor-

kwamen, zijn er ook waterputten van degelijker constructie aangetroffen. Een van deze andere waterputten lag ten zuiden van de voornoemde graanschuur; de vierkante beschoeiing van gestapelde gekliefde stammetjes was ook uit andere nederzettingen bekend; weer een andere waterput was gemaakt van tenminste twee over elkaar geschoven tonnen. Hoewel in deze laatste waterput slechts een enkel scherfje inheems-Romeins aardewerk aangetroffen werd, lijkt een Romeinse datering het meest waarschijnlijk, maar gezien de ligging van de waterput in het terrein mag een vroeg- middeleeuwse datering echter ook niet worden uitgesloten.

Ten zuiden van de Tiellandtweg-Zuid werd een waterput aangetroffen die ook van twee op elkaar staande tonnen gemaakt was; alleen de onderste ton was bewaard gebleven, maar dit meer dan manshoge wijnfust verkeerde dan ook in nog zeer goede conditie. Hoewel het aan de eerder gevonden waterput herinnerde, had het duidelijk meer te vertellen. Op meerdere duigen van het vat zaten namelijk inscripties, zowel aan de binnenzijde als aan de buitenzijde. De inscripties aan de binnenzijde van de duigen waren mogelijk aangebracht door de maker van de duigen, eventueel door de kuiper en de inscripties op de buitenzijde waren mogelijk aangebracht door de wijnhandelaar of door allerlei douanebeambten: bij de import van waren in een ander tolgebied of eventueel in een andere Romeinse provincie moest namelijk $2\frac{1}{2}$ % invoerrecht betaald worden. De inscriptie SCOTT bijvoorbeeld is vanwege de plaatsing aan de buitenzijde mogelijk die van de wijnhandelaar Scottius. Dit is een bekende Gallo-Romeinse naam, die ondermeer ook op terra sigillata voorkomt. De inhoud van deze Romeinse waterput werd in zijn geheel verzameld en ging voor onderzoek naar klein botmateriaal en visrechten over fijne zeven; naast enig inheems-Romeins aardewerk kwam vooral veel import-Romeins aardewerk, zoals terra sigillata voor; bijzonder was verder het voorkomen van een paar (kinder-)sandalen, een derde losse sandaal, ijzeren hoepels en hengsels van een emmertje, glas en bouwfragmenten (dakpannen en mortel). Oorspronkelijk moeten de duigen meer dan 2 m lang zijn geweest; hiervan was nog circa 1,5 m bewaard gebleven (afb. 2). De achttien duigen waren door middel van drie keer drie hoepels van tenen vlechtwerk bij elkaar gehouden. Het houtonderzoek toonde aan dat vijftien van de duigen van zilverspar (*Abies alba*) en de andere drie van larix/fijnspar (*Larix/Picea alba*) waren gemaakt. Dit gebruik van meerdere houtsoorten was mogelijk doelbewust, daar bepaalde houtsoorten harshoudend zijn, wat de smaak van de wijn veraangenaamd kan hebben. Daar beide houtsoorten in Romeins Nederland niet voorkwamen, duidt dit er waarschijnlijk op, dat het vat in zijn geheel (en dan met inhoud) geïmporteerd moet zijn. De hoepels

3 duigen van een wijnvat; de
middelste met stop (lengte ca.
1.5 m.). Romeinse periode

waren van takken van hazelaar (*Corylus avellana*) gemaakt; de uiteinden van elke hoepel waren met behulp van touwomwikkeling afgewerkt.

Uit het profiel van de kreek, die reeds in de Romeinse tijd grotendeels moet zijn drooggefallen, werden vijftien monsters genomen, die vervolgens door W.J. Kuiper van het Instituut voor Prehistorie te Leiden onderzocht werden op mollusken. Hoewel de monsters niet rijk aan fossielen waren en hoewel slecht geconserveerd materiaal naast goed geconserveerd materiaal voorkwam, kon geconcludeerd worden dat de aangetroffen soorten voornamelijk in zoet water hadden geleefd en dat de soortencombinatie aangaf dat de fauna in een groter water (rivier) geleefd had; dit water zou rustig gestroomd hebben en kalkhoudend zijn geweest. Een pollenanalyse was een ander onderdeel van het onderzoek naar de opbouw van het profiel van deze kreek.

Ter hoogte van de tot nu toe gevonden plekken met Romeinse bewoning is veel nederzettingsafval in de geul terechtgekomen. Het is echter merkwaardig dat ook verder naar het westen, waar op het centrale terrein geen bewoning meer aantoonbaar is, de hoeveelheid import-Romeins

aardewerk en bouwfragmenten in en langs de geul groot blijft. Een interessante vondst uit de opvulling van de geul is een eenvoudig, maar vrijwel compleet kalkstenen altaartje dat gewijd is aan Hercules Magusanus, van wie wordt aangenomen dat hij de oppergod van de Bataven was.

Een andere merkwaardige vondst uit deze periode werd ten zuiden van de Tiellandweg-Zuid gedaan, waar in een werkput geconcentreerd in en om een vijftal grote, op een rij ligende (afval?)kuilen opvallend veel fragmenten van Romeins gladwandig aardewerk, zoals kruik en kruikamfoor aangetroffen werden. Dat het hierbij bijna uitsluitend om de halsgedeelten van de kruikvormen ging, was des te merkwaardiger. Ook benoorden de weg was van iets dergelijks sprake geweest. Naar de precieze betekenis van dit verschijnsel kan slechts gested worden. Wat bij het Romeinse vondstmateriaal in zijn algemeenheid opvalt, zijn de grote hoeveelheden bouwfragmenten zoals dakpanfragmenten (waarvan sommige met stempel), hypocausttegels (tegels waar de hete lucht van de vloerverwarming onder doorliep) en bewerkte stukken natuursteen (tuf- en kalksteen); vooral in vergelijking met andere agrarische nederzettingen uit deze periode in het Kromme Rijngebied, zoals Houten-Doornkade of Wijk bij Duurstede-de Horden. De nabijheid van het castellum Fectio/Vechten en de aanwezigheid van de kleine villa in de oude dorpskern van Houten zouden hier verband mee kunnen houden en er de oorzaak van kunnen zijn dat de samenstelling van dit vondstcomplex in meerdere opzichten afwijkt van wat gebruikelijk is voor een gewone agrarische nederzetting. Tot het import-Romeinse aardewerk behoren: terra sigillata; dunwandig; Belgische waar: terra nigra en blauwgrijs; geveerd: vooral techniek A en B; gladwandig: kruiken en kruikamforen; dikwandig: amforen, dolia en wrijfschalen; en tenslotte ruwwandig; kookpotten en kommen. Onder de voorwerpen van brons uit deze periode vallen de achttien fibulae van diverse, maar algemene typen op; bijzonder zijn verder de twee gelijke grepen met eikelmotief van een Romeins kistje.

In het oostelijke gedeelte van het centrale terrein kwamen, nadat over een zeer brede strook, samenhangend met de oudste dichtgeslibte geul, alleen vondsten uit de jongere perioden waren geborgen, opnieuw sporen die met de Romeinse bewoningsfase te maken hadden, te voorschijn. De meeste sporen lagen echter verspreid en vertoonden geen samenhang; onder andere werden de resten van een waterput en mogelijk een gedeelte van een huis uit deze periode blootgelegd.

Het meest oostelijke voorkomen van sporen uit de Romeinse tijd ten zuiden van de Tiellandweg-Zuid lijkt strak begrensd te worden door een weggetje dat ten westen van de muur van de tuin van de 18de eeuwse

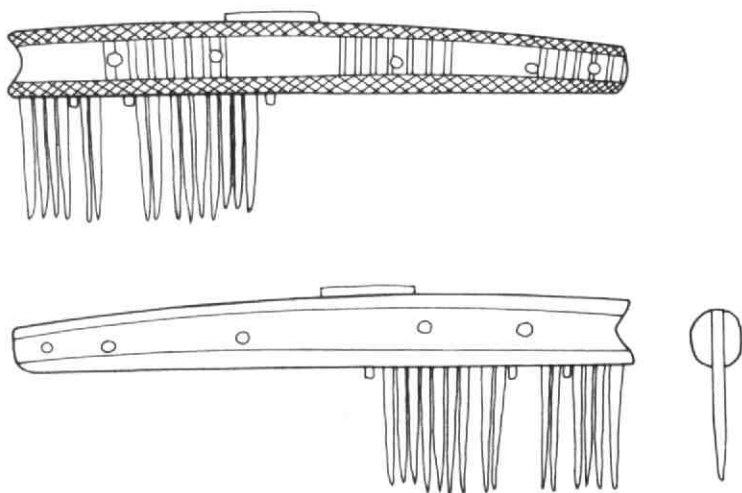
boerderij schijnt te hebben gelopen. Mogelijk is het hele terreinge-deelte waar de hofstede met haar tuinen op kwam te liggen, vooraf geëgaliseerd, waardoor het hele pakket met oudere sporen en vondsten verdwenen is.

Verder werd op het centrale terrein in een van de meest oostelijke werkputten een Romeins graf, bestaande uit een blauwgrijze pot (Arentsburgerkom) met daarin een bij de crematie als bijgift meegegeven mooie terra sigillatabeker, aangetroffen. Twee losse complete ruwwandige potjes met een oor, die in de nabijheid geborgen zijn, waren mogelijk ieder op zich bijgift bij verdwenen crematies. Van grafstructuren was in geen van de genoemde gevallen sprake (meer).

De bestudering van de relatie tussen nederzetting en bijbehorend grafveld in de Romeinse tijd had hiermee een aanzet gekregen, maar verdere resultaten zouden om oneigenlijke redenen helaas uitblijven.

De vroege middeleeuwen. Hoewel de interpretatie van de vroeg-middeleeuwse grondsporen nog steeds met de nodige problemen gepaard gaat, zijn de grote lijnen met betrekking tot deze bewoningsfase toch langzamerhand wat duidelijker geworden. De bewoning uit de Merovingische fase lijkt zich sikkelvormig over het middengedeelte van het opgravingssterrein te hebben uitgestrekt en kenmerkt zich door het voorkomen van grote kuilen (afvalkuilen?) en zeer veel waterputten. Hoewel beide vormen van grondsporen gewoonlijk aanwijzingen voor de aanwezigheid van het erf van een boerderij zijn, is het tot nu toe nog niet gelukt de bijbehorende huisplattegronden te vinden. Mogelijk waren de palen van deze huizen niet diep ingegraven, waardoor ze geen blijvende sporen konden achterlaten in het bodemarchief of waren de huizen gedeeltelijk in blokhutstijl opgetrokken.

Het zwaartepunt van de vroeg-middeleeuwse bewoning op Tiellandt lijkt in de 7de eeuw te vallen, daar het gevonden aardewerk, voornamelijk ruwwandig Merovingisch, in die tijd gedateerd moet worden. Aardewerkvormen die mogelijk nog in de 6de eeuw thuishoren, zoals Angelsaksisch-achtig aardewerk, gladwandig aardewerk en verwanten ontbreken niet geheel, maar zijn in vergelijking met het wat latere Merovingische materiaal toch schaarser. Het Karolingische aardewerk is ten opzichte van het Merovingische duidelijk in de minderheid; dit heeft er toe geleid, dat het begin van de middeleeuwse nederzetting op Tiellandt vroeger geplaatst kan worden dan die van het historische Dorestad. Onder het voor de Karolingische tijd kenmerkende aardewerk bevinden zich relieffbandamforen, bolpotten en Badorfaardewerk met de typische radstempelversiering. Van de andere materiaalgroepen uit de Karolingische tijd zijn noemenswaardig bij het brons de zes Karolingi-

Benen kam (schaal 2:3), Karolingische periode.

sche schijffibulae, waaronder enkele vierdelige kruisfibulae met emailleg, en bij de voorwerpen van been de kammen

Het Karolingische aardewerk is voornamelijk afkomstig uit een nw-zo verlopend verkavelingspatroon dat het hele centrale terrein lijkt te bedekken. Naast Karoligisch materiaal bevatten deze greppels vooral veel later aardewerk zoals Pingsdorf, Paffrath, Andenne en kogelpot. Vermoedelijk is deze verkaveling in de Karolingische tijd ontstaan en heeft ze tot in de 13de eeuw gefunctioneerd. In het zuiden van het opgravingsterrein loopt deze verkaveling uit tegen een zone met een zeer grote dichtheid van sporen, voornamelijk uit de 11de, 12de en 13de eeuw. Mogelijk is hier ook het uiteinde van een Karolingisch huis aangesneden. De grondsporen uit deze vroeg-middeleeuwse periode, die voorlopig tussen 600 en 750 na het begin van onze jaartelling gedateerd worden, concentreren zich in het zuidelijke gedeelte van het centrale terrein. In een werkput, die tegen de Tiellandtweg-Zuid aan laag en die een oppervlakte van 500 M² had, werden bijvoorbeeld alleen al zes waterputten, een haardplek, twee (afval-)kuilen en diverse paalgaten uit deze periode onderzocht. Hoewel de dichtheid van sporen en de vele waterputten op plaatsen als deze anders doen vermoeden, lijkt de kern van de vroeg-middeleeuwse nederzetting toch niet te zijn gevonden. Erven, huisplaatsen of plattegronden van gebouwen kunnen namelijk nog steeds niet met zekerheid worden aangewezen, wat wel mogelijk is voor de Romeinse periode.

Ten zuiden van de Tiellandtweg-Zuid met als kunstmatige uiterste begrenzing de geluidswal lagen de opgegraven sporen uit de Merovingische periode, zoals verwacht mocht worden, in het verlengde van die ten noorden van deze weg. Hoewel een zeer gave vogelfibula tot de mooiere vondsten van dit terreingedeelte behoort, kan worden gesteld, dat de sporen in aantal en de vondsten aan rijkheid bezuiden de weg duidelijk de mindere waren van die benoorden de weg. Sporen van Karolingische datum zijn in dit deel van de opgraving zelfs nog geringer in aantal en liggen nog verspreider, wat erop zou kunnen wijzen dat de rand van de Merovingisch/Karolingische nederzetting nabij is. In het oostelijke gedeelte van het centrale terrein kwamen, eigenlijk tegen de verwachtingen in, bijna geen vroeg-middeleeuwse sporen meer te voorschijn, zodat de voorgenomen poging om de zevende eeuwse bewoningssporen zo ver mogelijk in oostelijke richting, dat wil zeggen in de richting van de dorpskern van Houten te vervolgen, hier dood liep.

De late middeleeuwen. Het meeste aardewerk dat aan deze periode toegeschreven kan worden kwam te voorschijn uit de over het gehele terrein zichtbare verkaveling van sloten en greppels. Zoals gebruikelijk werd dit aardewerk onderverdeeld in handgemaakt (kogelpot- en Paffrathardewerk) en gedraaid (Pingsdorf- en Andenne-aardewerk en vroeg- of proto-steengoed). Op het centrale terrein konden in de verkavelingssystemen twee hoofdpatronen worden onderscheiden. De richting van de kavelsloten in de gehele oostelijke, hooggelegen helft van Tiellandt was nnw-zzo. Dit gedeelte werd waarschijnlijk reeds voor de 12de eeuw verkaveld. In het midden van het terrein werden de kavelsloten door meerdere parallelle dwarsgreppels met elkaar verbonden. Tot de meer bijzondere vondsten die op dit terreingedeelte waren gedaan, behoorde een rammelaar die in Pingsdorfbaksel was uitgevoerd en waarin een kersepit zat die voor het geluid moest zorgen.

Een vreemd fenomeen wordt gevormd door drie grote ronde structuren die in het oostelijke deel van het centrale terrein voorkwamen en aan kringgreppels herinnerden. Ze hadden elk een diameter van 10m. en lagen op een aaneengesloten rij die strak ingeklemd leek te worden door twee van de laat-middeleeuwse greppels; het vondstmateriaal gaf vooralsnog geen uitsluitsel over de datering. De richting van de kavelsloten in de westelijke, laaggelegen helft van Tiellandt was no-zw. De kavels waren hier veel smaller en het materiaal dat uit de sloten kwam was van veel jongere datum (14de-17de eeuw). Tussen beide verkavelingen kwam een brede NO-ZW lopende sloot voor die als een soort scheiding gefunctioneerd moet hebben. Uit archiefgegevens was tevens gebleken dat in de 15de, 16de en 17de eeuw voor beide helften

van het terrein Tiellandt steeds verschillende eigendomsrechten hadden gegolden. In het uiterste westen van het centrale terrein, waar de hofstede Tiellandt vermoed werd, konden echter geen funderingsresten of dergelijke gevonden worden.

In de noordwestelijke hoek van het terrein werd de bijna complete plattegrond van een boerderij opgegraven. De vorm van het huis was vrijwel identiek aan die van de 12de eeuwse boerderij uit de opgraving in Leusden (1983-84).

Ook in het terrein ten noorden van de Tiellandtweg-Noord loopt een groot aantal kavelsloten. Op enkele Romeinse greppels na zijn de meeste hiervan echter 14de eeuws of jonger.

Uit het vondstmateriaal lijkt naar voren te komen dat de bewoning op het terrein Tiellandt vanaf het begin van de 13de eeuw snel afneemt: slechts een gering aantal scherven en wat andere vondsten wijst op menselijke activiteiten op het terrein in de volgende eeuwen. Deze breuk in de continuïteit van de bewoning zou mogelijk kunnen samenhangen met het begin van de ontginningen in de buurt (?). Pas na enkele eeuwen lijkt de bewoning weer opgevat te worden.

De nieuwe tijd. Zoals uit boringen die in 1986 door leden van de Nederlandse Jeugdbond ter Beoefening van de Geschiedenis gedaan waren gebleken was, bevonden zich in het oostelijke deel van het opgravingsgebied ten zuiden van de Tiellandtweg-Zuid de muurresten van de 17de-18de eeuwse hofstede 'Zorgvliet'. Hoewel zulke 'recente' resten in het kader van het onderzoek gewoonlijk niet worden opgegraven, werd toch besloten haar zorgvuldig op te graven. Doorslaggevend hierbij was het feit dat, hoewel 'Zorgvliet' in historische beschrijvingen en bronnen genoemd wordt, de exacte locatie van de hofstede niet bekend was en bovendien afbeeldingen van het gebouw ontbraken. Dit laatste lijkt vreemd, daar deze hofstede voor zowel het terrein Tiellandt als voor het dorp Houten een belangrijk en gezichtsbepalend gebouw moet zijn geweest. Opgraving van dit gedeelte van het terrein legde de vaak zeer massieve fundamenten van een uitgebreid wooncomplex bloot. Het gebouw vertoonde allerlei stadse trekjes zoals een wijn- en bierkelder en vlak naast het huis een grote waterkelder. Verder werden naast de gebruikelijke water- en beerputten ook twee stelsels van afvoerkanalen met aan het eind van ieder een zink- of beerput aangetroffen; een derde systeem had waarschijnlijk op open water afgevoerd. Samen met een klein bootvormig keldertje dat met bruin-geglazuurde tegels was afgewerkt en waarvan functie en gebruik onbekend zijn, zouden deze drie voornoemde systemen op een bepaalde eveneens onbekende nijverheid kunnen wijzen.

Bootvormig keldertje met water- of beerput, 18e eeuw.

De moesbedden in de ruim aangelegde tuin waren over de breedte van minstens vier werkputten (circa 60 m.) te vervolgen; hoewel historische bronnen van een Franse tuin spreken, zijn hier in het opgegraven gedeelte geen duidelijke aanwijzingen voor gevonden. Direct ten westen van de steenbouw en half eronder werden sporen van mogelijk oudere houten voorgangers van de steenbouw aangetroffen. De betekenis van de enkele in de nabijheid van de hofstede aangetroffen scherven van laat-middeleeuws blauwgrijs is nog niet duidelijk, maar is hiermee mogelijk samenhangend. Het bijna totaal ontbreken van ander aardewerk dan 17de en 18de eeuws rondom en onder de hofstede doet vermoeden dat het terrein mogelijk voor de aanleg van de latere fasen van huis en tuin gedeeltelijk geëgaliseerd is geworden. Meerdere bouwfasen lijken aannemelijk, daar de laagte ten oosten van de hofstede met puin, dat duidelijke brandsporen droeg, waaronder vroege dakpannetjes, werd

opgevuld; mogelijk was een vroegere fase van de steenbouw door brand verwoest, waarna bepaalde gedeelten (?) gesloopt waren en als ophogingsmateriaal gebruikt werden. Een absidiale muurrest zou mogelijk ook uit een vroegere fase kunnen stammen, daar de latere wijn- en bierkelder er gedeeltelijk overheen is gebouwd.

Dat de eigenaar van de hofstede een vooraanstaand man was, bleek behalve uit de schriftelijke bronnen (er zouden vertrekken met marmer op de vloer en met leerbehang aan de muur geweest zijn) uit de samenstelling van het vondstmateriaal: naast veel 17de en 18de eeuws aardewerk werden opvallend veel drinkglazen en zeer grote hoeveelheden wijnflessen aangetroffen. Deze wijnvoorraad, die waarschijnlijk in de eigen wijn- en bierkelder van het huis had gelegen, zou in de betere kringen in de stad zeker niet misstaan hebben. Op typologische gronden doen de flessen aan datering een optimum voor het midden van de 18de eeuw vermoeden. Bekend was dat de hofstede in 1819, na een periode van verval, afgebroken werd, wat bevestigd lijkt te worden door het voorkomen van veel uitbraaksleuven die door steenverkoop veroorzaakt zijn.

De determinatie en de verwerking van alle vondsten die met de hofstede samenhangen, waaronder verder nog hout, ijzer en leer, worden verricht door de leden van de archeologische werkgroep van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'.

Het archeobotanisch onderzoek

Het onderzoek van macroresten (zaden en vruchten) gaat vooral in op wat men aan plantaardig voedsel heeft gegeten en welke gewassen er zijn verbouwd. De meeste monsters komen uit waterputten, andere komen uit kuilen. Plantenresten zijn in verkoolde, onverkoolde of/en gemeneraliseerde vorm bewaard gebleven. Gemeneraliseerde zaden komen voor in fosfaatrijke grondmonsters. Ten behoeve van de macrorestenanalyse zijn in de drie jaren van de opgraving circa 220 grondmonsters genomen. Wat het merendeel van deze monsters oplevert, is nu nog niet bekend, daar het uitwerken van dit deel van het onderzoek pas voor 1988/89 gepland staat. In de tot nu wel gezeefde en gedetermineerde monsters zijn de volgende cultuurgewassen aangetroffen:

ijzertijd gerst (*Hordeum* sp.) en duiveboon (*Vicia faba* var. minor);
Romeinse tijd gerst, haver (*Avena Sativa*), emmertarwe (*Triticum dicoccum*) en duiveboon;

vroege middeleeuwen gerst, have (*Avena* sp.), emmertarwe, duiveboon en oliehoudende zaadplanten als vlas/lijnzaad (*Linum usitatissimum*), huttentut (*Camelina sativa*) en koolzaad/raapzaad (*Brassica napus/rapa*).

Dat in de vroege middeleeuwen gerst, emmertarwe en vlas in de buurt van de nederzetting werden verbouwd, mag geconcludeerd worden uit het feit dat behalve de korrels van de granen ook het kaf gevonden is en van het vlaszaad tevens de kapselfragmenten.

Uiterst interessant zijn de fragmenten van een flessekalebass (*Lagenaria* sp.); deze bijzondere, uitheemse, gast is in een vroeg-middeleeuwse waterput aangetroffen en is zeer waarschijnlijk als importprodukt via de internationale handelshaven Dorestad verhandeld naar de landelijke nederzetting op Tiellandt.

Daarnaast wordt onderzoek gedaan naar het gebruik van hout in de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen. Het hout van de waterputten is, voor zover aanwezig, verzameld en de dikste stukken zijn voor jaarringonderzoek bewaard. De waterputten uit de Romeinse tijd zijn verschillend van constructie. Drie waterputten bestaan uit palen, waarvoor lokaal hout gebruikt is; de houtsoorten zijn els (*Alnus* sp.), es (*Fraxinus excelsior*) en wilg (*Salix* sp.). Bij een van de waterputten kon geconstateerd worden dat een deel van het hout hergebruikt is. Een andere waterput uit dezelfde periode heeft een bekisting van gekloofde stammetjes. Verder komen er twee waterputten voor die uit hergebruikte wijnvaten bestonden (zie boven). De waterputten uit de vroege middeleeuwen zijn over het algemeen van eenvoudiger constructie, zogenaamde boomstamwaterputten. Dikke eikehouten stammen (diameter ca. 90 cm.) werden gekloofd en uitgehold, waarna de delen vervolgens weer tegen elkaar werden gezet en vaak met behulp van metalen of houten klampen met elkaar werden verbonden. Of zulke dikke eikenhouten stammen in de omgeving van Houten voorkwamen zal onder andere moeten blijken uit het palynologisch onderzoek dat door prof. dr. D. Teunissen van de Katholieke Universiteit Nijmegen wordt gecoördineerd. Door middel van pollenanalyse zal verder getracht worden de diverse landschappen uit de betreffende perioden te reconstrueren.

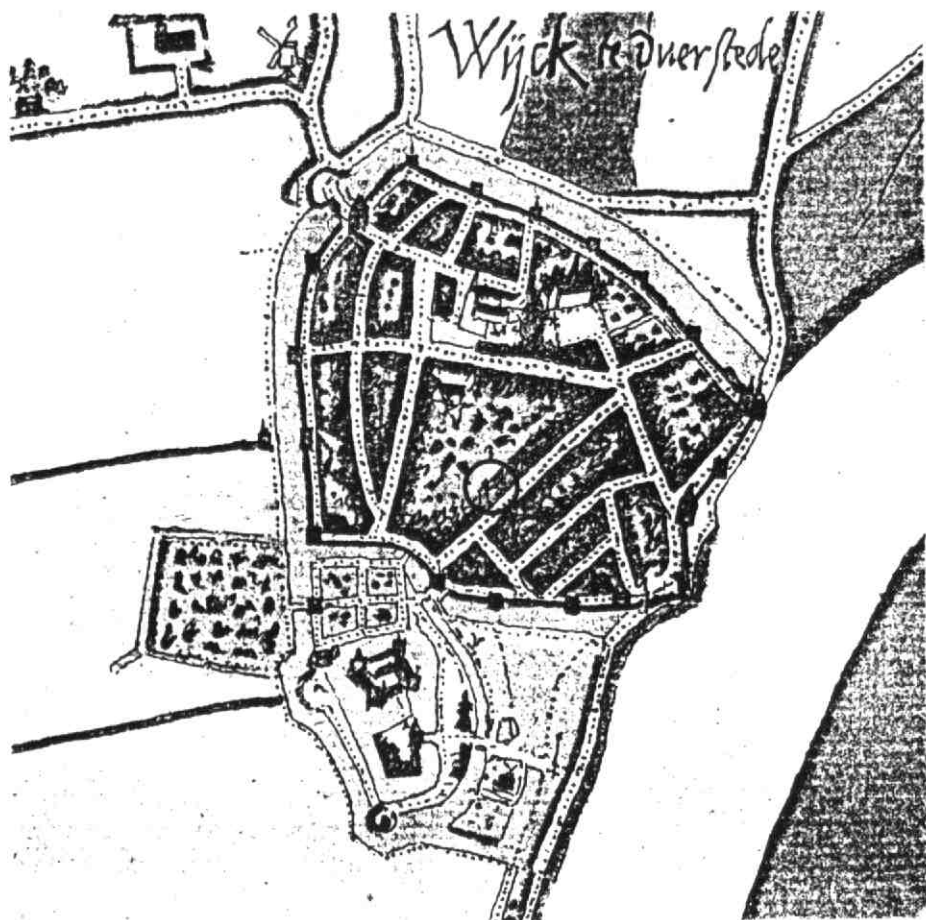
Slot

Hoewel op het terrein Tiellandt nog mogelijkheden waren om in noordoostelijke en oostelijke richting verder te graven, werd om verschillende redenen besloten in 1988 niet een vierde campagne van start te laten gaan om meer inzicht te krijgen in dit zeer interessante vondstcomplex bij een van de oudste dorpskernen van het Kromme Rijngebied.

J. van der Roest,
Medewerker R.O.B. Amersfoort.

DE PLAATS VAN HET MUNTATELIER IN WIJK BIJ DUURSTED E
=====

De vraag, waar in Wijk bij Duurstede het muntatelier heeft gestaan, waar de bisschoppen van Utrecht en mogelijk de Habsburgse landsheer Karel V hun munten lieten slaan, heeft niet alleen vele wijkenaars maar ook geïnteresseerden van buiten de plaats beziggehouden. Dat er te Wijk bij Duurstede muntslag is geweest, is wel zeker. Er worden tussen 1474 en 1494 muntmeesters benoemd, die hun werk in Wijk uitoefenden (1). Dat het atelier aan de Muntstraat gestaan heeft, ligt voor de hand. Men heeft deze naam niet voor niets aan de straat gegeven, een naam die bovendien niet vóór het genoemde tijdvak wordt gebruikt (2). Toch moet de straat toen al ongeveer een eeuw hebben bestaan, want hij moet zijn ontstaan niet lang na het begin van de tweede stadsuitleg, die rond 1350 plaatsvond. In het stadsarchief van Wijk bij Duurstede bevindt zich een aanwijzing over de plaats, waar het atelier gestaan moet hebben. Het is een fraaie oorkonde, waarin Karel V de verkoop uit zijn domeinen aan het stadsbestuur op 12 mei 1545 van een huis en hofstede, een poort, een plaats en een erf bevestigd (3). Het gaat bij deze verkoop kennelijk niet om een gewoon woonhuis. Daarop duidt de vermelding in de oorkonde, dat het gebouw eerst door de bisschoppen van Utrecht en daarna door Karel V is gebruikt. Een tweede aanwijzing voor de bijzondere aard van het getransporteerde ligt in het feit, dat tegelijk met het huis en de bijbehorende grond een poortgebouw wordt verkocht, dat de Hoerpoort wordt genoemd. Met de naam van deze poort komen we bij de vraag, waar in Wijk het onroerend goed, dat op die meidag in 1545 van eigenaar verwisselde, is gelegen. Van de Hoerpoort is uit verschillende andere bronnen bekend, dat hij de afscheiding vormde tussen de stad en het terrein van het kasteel Duurstede (4). De verkochte gebouwen moeten dus gezocht worden aan het zuidwestelijke uiteinde van de Muntstraat. Deze plaatsbepaling wordt bevestigd door de verdere beschrijving, die in de oorkonde voorkomt: gebouwen en grond worden gesitueerd aan de straat, waarlangs men van het slot Duurstede naar de Volderstraat gaat. Dit is de straat die tegenwoordig 'Langs de Wal' heet. Over de poort wordt nog eens uitdrukkelijk gezegd dat hij uitgaat op deze straat. Het erf waarop het huis staat wordt gezegd te strekken tot achter aan de oude stadsmuur, stadsgang en stadgracht. Met deze gecombineerde omschrijving wordt de tegenwoordige Mazijk bedoeld. Ook dit kan aan de hand van verschillende archiefbronnen worden bewezen (5). De muur en gracht, die de stad tijdens zijn eerste uitleg in de periode 1300-ca. 1350 hadden omgeven, werden voor wat betreft de zuidoostzijde na de tweede stadsuitleg

Het in 1545 getrasporteerde huis (omcirkeld) is één van de afzonderlijk aangegeven gebouwen op de stadsplattegrond van Jacob van Deventer (ca. 1560). Kaart gemeente Wijk bij Duurstede (origineel Koningklijke Bibliotheek, Madrid).

(ca. 1350-ca. 1400) overbodig. Toch werden zij niet opgeruimd; tot ver in de 17de eeuw komen zij voor als begrenzing van onroerend goed tussen de Munt- en de Volderstraat (6). De voormalige stadsgracht -die Arkgracht werd genoemd- diende als waterlossing voor de huizen in de omgeving. In de omschrijving van het verkochte wordt in de oorkonde ook van het huis gezegd, dat het ligt aan de straat tussen de toegang tot het kasteel en de Volderstraat, maar dit kan gebeurd zijn om

redenen van zinsbouw: met deze formulering kon men immers tegelijkertijd de ligging van het huis en van de poort aangeven.

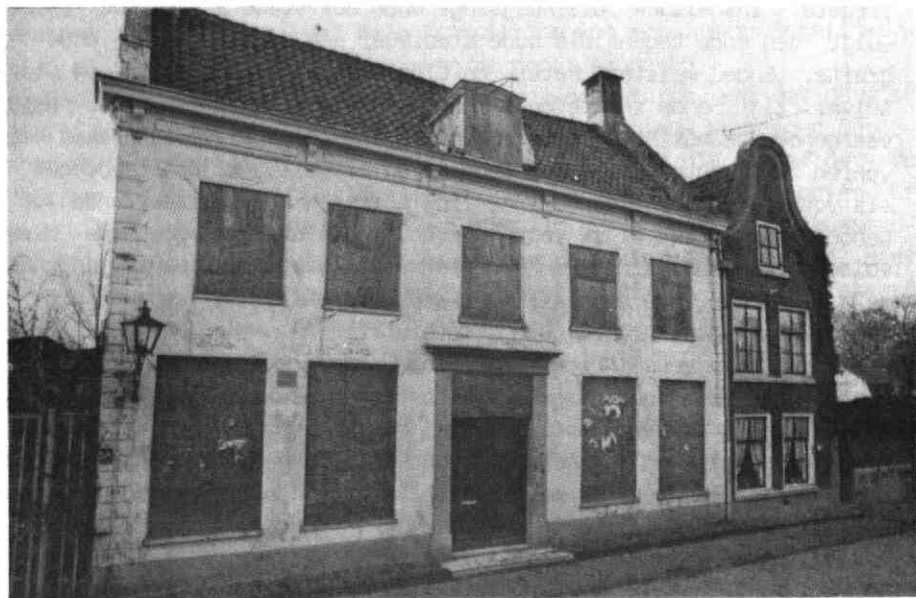
Een voorwaarde, die Karel V bij de verkoop stelde, was dat de stad jaarlijks als recognitie twee kapoenen voor het nieuw verkregen onroerend goed zou betalen. Deze betaling was een tijns die aangaf dat de heer van Wijk -in deze periode Karel V- de eigendom had uitgegeven. Er waren meer huizen in Wijk -en met name in de Nijpoort of Nieuwstad- met kapoengeld belast, doordat ook de voorgangers van Karel als Heer van Wijk bij de eerste en tweede stadsuitleg erven -die hofsteden werden genoemd- in tijns hadden uitgegeven (7). Alles bij elkaar kan over de plaats van het op 12 mei 1545 getransporteerde weinig onduidelijkheid meer bestaan: het lag aan het eind van de Munstraat en wel aan de noordwestelijke kant van die straat en moet daarom gesitueerd worden op de plaats van het huis Amstelwijk.

De tekst van de bevestigingsoorkonde is te lang om hier in zijn geheel weergegeven te worden; daarom volgt nu de tekst van de akte van transport voor het stedelijk gerecht van Wijk, die in deze oorkonde is opgenomen en ongeveer 50% van de tekst ervan beslaat:

"Wij Jerefaes van Hollandt, scholt van wegen Keij^r. Ma^t., Jan Henrickssen van Omeren, Claes Matheuijssen ende Henrick van Bijler, schepenen tot Wijck doen kondt allen luijden dat vor ons gecommen es in 't gerecht: meijster Peter de Clerck, raedt ende rentmeester-generael der Keij. Ma^t. Zijn Ma^t. erfflanden van Utrecht, volmacht tonende vanwegen Keij^r. Ma^t. den rechte genoech wesende. Ende heeft aldaer mit zijnen vrijen moetwille vanwegen Keij^r. Ma^t. ende Zijn Ma^t. nacomelingen gerechtelick opgedragen ende overgegeven mit ordel ende mit vonnisse alse die schepenen wesen dat recht was Henrick Aertsen, cameraer der stadt Wijck tot behouff, nutschap ende oerbaer der stadt Wijck voorschreven: den vrijen eigendom van eenre huijsinge ende hoffstede mit een poort, genoempt die Hoenrepoert ende plaets, erve, van voeren tot achteren, onder ende boven, mit allen zijnen toebehoeren, alsoe die staende ende gelegen zijn binnen der stadt Wijck aen die straete, daer men van dat slot van Duersteden afgaet in die Vorderstraete; zoe dieselve bij de bischoppen van Utrecht gebruijckt zijn geweest in denselven eerst, ende naer Keij^r. Ma^t. toebehoert hebben. Omme deselve Hoenrepoorte ende huijsinge bij den copere vrij ende eigentlicken tot behoef der stadt Wijck voirgenoempt gebruijckt ende beseten te worden alsoe die gelegen zijn in 't viercant, die Hoenrepoorte uijtgaende op die straete, daer men van Duersteden afcompt gaende nae die Vorder-

straete; insgelijck die huijsinge ende hoffstede streckende after uijt aen ende tegens die oude stadtmuer aen de stadganck ende - grafte. Ende meister Peter de Clerck voirgenoomt yerteech ter selver tijt ende rechtevoert mede vanwege Keij^r. Ma^t. van dese voergenoemte husinge, hoffstede, erve ende plaetze voorschreven van voeren tot achteren, onder ende boven mit allen zijnen toebehoeren als voorschreven tot behouff Henrick Aertssen als cameraer ende tot behouf der stad Wijck voorschreven. Ende hij gelovede mede dese voirgenoomte huijsinghe ende hoffstede ende etcetera te vrijen ende te waeren jaer ende dach als erffkoeps recht is; mit voerwaarden - alsoe die voorschreven oude stadgraffte een waterganck is, duer diewelcke die geheel Arckstraete ende andere hemluden water lossen moeten- dat die voorschreven van den stad diezelve grafft zullen moegen doen schauwen, opgraven, ruijmen soe dat behoort ende behouden een ijegelicken zijns rechts. Beheltelicken dat die stad Wijck ende hueren cameraer in der tijt tot een recognitie gehouden zullen zijn jaerlicx eeuwelicken ende erffelicken geduerende die Keij. Ma^t. ende zijnen nacommelingen als erfheere 's lants voorschreven betaellen zullen in handen van den rentmeester 's lants van Utrecht in der tijt wesende een paer capoenen, waarvan 't eerste jaer verschenen sal wesen Kersmisse anno XV^c vijffendeveertich, sonder verval. Alsoe dat die schepenen wesen voer recht. ... Gegeven in 't jaer Onss Heren duijsent vijffhondert vijffendeveertich op ten twalefften dach in de Meij, voer de noen te negen uren; ende waeren deselve brieven onderteijkent: P. de Clerck, ende besegelt met vier segelen des scholtz ende schepenen der stad Wijck in groenen wasse ende dobbelen uijthangede steerten."

Bij het schrijven van deze bijdrage was nog niet duidelijk aan wie het stadsbestuur het huis en erf heeft doorverkocht; evenmin waren eventuele opvolgende eigenaars vóór de tweede helft van de 17de eeuw bekend. Het eerstvolgende eigendomsbewijs van het huis, waarvan we aannemen dat het het vroegere muntatelier van Wijk is, dateert van 1652. Op 29 augustus van dat jaar wordt -vanzelfsprekend weer ten overstaan van het gerecht van de stad- door jonkvrouw Elisabeth Pithan, weduwe van Alendorff en schoonzuster van jonkheer Rudolff Ketel, heer van Vuijlcop, getransporteerd aan Willem van Rhee, kapitein van de kanoniers "...seeckere huijsinge, gront ende erven met den aencleven, sulx 't selve met sijn oude rechten staende ende gelegen is binnen dese stad in de Munststraet, daer boven Jacob van Groll ende beneden de strate aen de stadtmuer naest gelegen sijn, streckende achter van 't erve van Reijer Mom tot voor aen de strate toe..." (8).

'Amstelwijck', Muntstraat 40a/42 te Wijk bij Duurstede, ca. 1980. Foto G.K. Fraza, Wijk bij Duurstede.

Een opvallend verschil tussen dit transport en dat van 1545 is dat de Hoenrepoort niet bij de verkoop is inbegrepen. Dat is ook logisch. Het stadsbestuur zal met de aankoop van 1545 onder andere de verwerving van het poortgebouw hebben beoogd en zal, eenmaal in het bezit van de poort, niet bereid zijn geweest om deze te vervreemden.

De ligging van het huis aan de tegenwoordige Langs de Wal blijkt nog duidelijk uit de omschrijving bij de volgende verkoop, op 6 augustus 1690 (9). Het verkochte wordt hier namelijk gesitueerd "...aan de straat naast het casteel...". Dat het huis aan de noordwestkant van de Muntstraat ligt, blijkt ondubbelzinnig uit de jaarlijkse betaling van tien stuiver, die de eigenaar aan de stad verschuldigd is wegens een uitgang op de Musijck, één van de in de 17de eeuw gebruikelijke verbasteringen van het woord Maseijck, zoals de oorspronkelijke spelling van Mazijk luidde. Dat het hier om hetzelfde huis als in de akte van 1652 gaat, blijkt naast de zojuist genoemde uitgang uit de 7½ stuiver kapoengeld die -als tegenwaarde in geld van de twee kapoenen uit 1545- verschuldigd waren, naast een betaling aan het kapittel van Wijk ten bedrage van 2 gulden en 16 stuiver. Verder blijkt dit uit de naam van de verkoper Henricus van Rhee, predikant te Culemborg en kennelijk erfgenaam van Willem. Het huis met erf wordt verkocht aan

'Amstelwijk' tijdens de restauratie in 1985. Foto G.K. Fraza, Wijk bij Duurstede.

Johan Baptista van Brienen, een bierbrouwer. De buurman van deze brouwer is inmiddels niet meer zijn collega van Groll, maar Jacob van Sandick, lid van een invloedrijke familie, die zelf verschillende openbare functies in Wijk bij Duurstede heeft bekleed (10). Deze gegevens over de eigenaars van Amstelwijk en hun burens wijzen erop dat de Munstraat -en met name de westkant van de straat- aanzien had doordat de beter gesitueerden van de stad er woonden. Dat het om een bijzonder gebouw gaat, blijkt uit de toevoeging in de akten, dat het is gelegen "... met zijn oude rechten ..." een frase die bij het trans-

port van 'gewone' woonhuizen in Wijk nooit voorkomt.

Het 'chique' van het woonhuis blijkt versterkt uit de volgende verkoopakte die we kennen en die dateert van 3 december 1744. Het huis wordt verkocht door Lodewijk Verlaag aan Jacobus van Holst, raad en schepen van de stad Wijk en bestaat behalve uit een "... huijsinge, erve, hoff, stallinge, koetshuijs en verdere aenkleven ...", ook uit "... beelden en pedestallen, gene exemt ..." (11). Wanneer het huis etc. op 9 april 1768 weer wordt verkocht, door Maria Anna Wagardus, weduwe van Matthijs Alexander van Lobbrecht, vroedschap en schepen van de stad Wijk, is er naast het in 1744 verkochte ook sprake van "nog eene klijndere huizinge, erve en grond daarnaast gelegen ..." waarmee het pand Munstraat 40a bedoeld moet zijn (12). De koper is J.P. baron de Caneau de Beauregard, die het onroerend goed in 1769 doorverkoopt aan Abraham della Faille voor een prijs van 692 gulden. Laatstgenoemde verkoopt het in 1772 voor 2400 gulden aan Johan Godfried Helmeke, woonachtig te Maarssen, die het op 16-9-1780 weer verkoopt aan Jacobus Löhoff voor de som van 5325 gulden (13). De prijs is dus in ruim tien jaar sterk opgelopen en aan het huis zijn ongetwijfeld door de opeenvolgende eigenaars verbeteringen aangebracht, wat o.a. kan worden opgemaakt uit de laatst genoemde koopakte, waarin wordt gezegd dat met het huis wordt verkocht: "... al hetgeene (daarin) aard- en nagel- vast abis, gelijk ook met alle de tuijn cieraaden in dezelve thans gevonden wordende, alsmede met een pomp op de solder leggende en alle losse planken in de kasten der huijsingen en de rechtbank in de keuken ..." (14).

De opvolgende eigenaars blijven tot de beter gesitueerden behoren. De weduwe Löhoff verkoopt het huis c.a. aan Leonard de Casembroot, hoofdschout van Wijk bij Duurstede (1808), die het aan mr. F.J.C. Roelans, ontvanger te Wijk (1815) verkoopt. In 1839 wordt het huis met aanhoorigheden verhuurd aan C.F.J. Mascheck, gepensioneerd generaal. In hetzelfde jaar wordt het verkocht aan W. Crommelin, rentenier, en zijn vrouw C.E. Blussé. Het verkochte is dan inmiddels kadastraal inggedeeld en staat bekend als sectie B. nr. 252 (3290 M² tuin); 253 (260 M² huis en erf) en 254 (48 M² schuur). Hiermee kan het geïdentificeerd worden met het huidige pand Muntstraat 40a - 42 (15). In 1872 wordt de nalatenschap van het echtpaar Crommelin-Blussé gescheiden, waarbij het huis c.a. wordt toegewezen aan mr. P.J.G. verbeek, wiens erfgenamen het in 1902 bij openbare veiling verkopen aan mr. H.J. van Heijst, notaris te Wijk bij Duurstede. Diens erfgenamen verkopen het huis met de -inmiddels in verschillende percelen gesplitste- tuin in 1958 aan de gemeente Wijk bij Duurstede. Het pand is later weer in particuliere handen gekomen en in 1985 grondig gerestaureerd.

Conclusie

In 1545 vindt een vrij bijzonder transport plaats van onroerend goed in Wijk bij Duurstede. In de transportakte wordt van het huis gezegd dat het eerst door de bisschoppen van Utrecht en daarna door Karel V is gebruikt. Met het huis wordt ook een poort aan de stad verkocht. Deze twee bijzonderheden zijn voor schrijver dezes grond voor de veronderstelling, dat het hier gaat om het voormalige muntatelier van Wijk. Een veronderstelling, want in 1545 wordt nergens de vroegere bestemming van de gebouwen vermeld.

Van de poort is bekend, dat hij stond op de grens van de stad met het terrein van kasteel Duurstede. Uit de omschrijving blijkt ook dat het verkochte aan het zuidwestelijke eind van de Muntstraat gelocaliseerd moet worden. Er zijn eigendomsbewijzen uit de 17de-20e eeuw van het huis aan de Muntstraat, dat nu bekend staat als Amstelwijck. De omschrijving van het getransporteerde in deze stukken komt sterk overeen met die in de oorkonde van 1545. Dit wettigt de conclusie, dat alle stukken handelen over hetzelfde perceel met opstallen, hoewel er in de loop van de eeuwen veranderingen optreden in de bebouwing en de poort na 1545 eigendom van de stad blijft.

Een in de 16de en 17de eeuw vermeld huis aan de noordwestkant van de Munstraat dat 'De Munt' werd genoemd, stond niet op de plaats van het in dit verhaal beschreven onroerend goed (16). 'De Munt' is daarom niet een eerdere naam van het huis Amstelwijck.

Wijk bij Duurstede, R.J. Butterman.

Noten:

1. D.Th. Enklaar, Het landsheerlijk bestuur in het Sticht Utrecht aan deze zijde van den IJssel gedurende de regeering van bisschop David van Bourgondie 1456-1496, Utrecht, 1922 p. 200.
2. De straat komt onder deze naam voor in 1526, stadskantoor Wijk bij Duurstede, stadsarchief 1300-1810 nr. 584 (ongefol., 1526 feb. 1). Mogelijk stond de straat voordien bekend als de Borgstraat, maar de ligging hiervan blijkt niet ondubbelzinnig uit de bronnen.
3. Ibidem nr. 246 (1546 juni 11). Het transport is gedateerd 1545 mei 12, de oorkonde waarmee het wordt bevestigd 11 juni 1546. De Habsburgse landsheren verkochten op grote schaal goederen uit hun domeinen, voornamelijk om de verschillende oorlogen te financieren. In Wijk werd de Nederhof -de vroegere vronhof- vermoedelijk in deze periode verkocht, RAU, Financiële Instellingen nr. 87 (1542). Philips II verkocht in 1557 de wind- en rosmolen en het maalrecht van Wijk, stadsarchief nr. 27 f. 20^v.
4. Ibidem, nr. 97 (1664 april 18).

5. zie bijv. C. Dekker, Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen, Zutphen, 1983 p. 100 in combinatie met RAU, stadsgerechten nr. 580-11 (1659 mei 8).
6. Stadsarchief nr. 51-5 (1681 maart 7).
7. Dekker, Kromme Rijngebied, p. 105. De tijns werd in 1798 afgekocht met het 25-voud van de jaarlijkse heffing, stadskantoor Wijk bij Duurstede, coll. eigendomsbew.
8. Stadsgerechten nr. 580-11 (1652 augustus 29).
9. Ibidem nr. 580-14 (1690 augustus 6).
10. L. Cortenrade, De Wijke regenten: van timmerman tot rentenier (doctoraalscriptie), typescript, Utrecht, 1983, p. 22 van de genealogie.
11. Coll. eigendomsbew. (1744 december 3).
12. Ibidem. De koper, J.P baron de Caneau de Beauregard, was een vooraanstaand katholiek: hij was de eerste ondertekenaar van een verzoekschrift aan het stadsbestuur tot handhaving van de priester, stadsarchief nr. 51-20 f. 219 (1764 juli 30).
13. Coll. eigendomsbew.
14. Ibidem. Een rechtbank is een aanrecht. De huizen worden in de 19de-eeuwse akten gesitueerd op de hoek van de Muntstraat. In 1846 wordt de jaarlijkse heffing van 2 gulden 16 stuiver -die inmiddels van het kapittel aan de Domeinen is overgegaan- afgekocht met het 15-voud.
15. Stadskantoor, kad. leggers. Hoewel het huis Muntstraat 42 in Wijk bij Duurstede algemeen als Amstelwijk bekend staat, komt de naam in de geschreven bronnen niet voor. Het is mogelijk dat hij is afgeleid van de familienaam Ploos van Amstel, omdat een lid in de eerste helft van de 17de eeuw eigenaar van het huis kan zijn geweest. Dit kan niet aangetoond worden, omdat de transportakten van die periode (nog) niet zijn geïndiceerd.
16. Een "...huijsinge staende aen de noortzijde van de Muntstraet geneampt De Munte ... daer oestwärts boven Peter Cock ... met eene huijsinge ... ende beneden westwärts Aeltgen Jan Gardijns weduwe naest gelegen ...". Stadsgerechten nr. 580-4 (1579 december). Omdat dit huis aan twee kanten werd belend door privé-eigendom kan het niet aan de straat hebben gelegen die tegenwoordig Langs de Wal heet.

HISTORISCHE PUBLICATIE HOUTEN OP KOMST
=====

Half september, aan de vooravond van de Open Monumentendag 1988 (zaterdag 17 september), verschijnt het eerste deel van een serie van drie boekjes over de historische ontwikkeling en bebouwing van de gemeente Houten.

De serie is een vervolg op de in 1985-86 gemaakte inventarisatie van de historische bebouwing in de gemeente. Doel van de publicaties is de inventarisatieresultaten, aangevuld met historische gegevens, onder de aandacht van een groter publiek te brengen.

In het eerste boekje wordt in grote lijnen een beeld geschetst van de historische ontwikkeling van de gemeente vanaf de vroegste periode tot in onze tijd. Aan de orde komen onder meer de bodemgesteldheid, de vroegste bewoners, het ontstaan van de verschillende kernen, de grote ontginningen, de gerechten, de kerkelijke geschiedenis, de geschiedenis en de rol van de landbouw en de stedenbouwkundige ontwikkeling van de dorpen (Houten, 't Goy, Schalkwijk, Tull en 't Waal en Honswijk). Het geheel wordt rijkelijk geïllustreerd met kaartjes, historische (vaak niet eerder gepubliceerde) prenten en foto's. Het eerste boekje is bedoeld als introductie op de twee volgende deeltjes waarin uitvoerig ingegaan wordt op alle historische panden en objecten (waaronder de archeologische terreinen) die in het kader van inventarisatie zijn beschreven. Naar verwachting zullen deze twee deeltjes in het voorjaar van 1989 verschijnen. De boekjes over Houten zijn de eerste in een nieuwe reeks, die onder verantwoordelijkheid van de Stichting Publicaties Oud-Utrecht in samenwerking met de verschillende gemeenten zal worden uitgegeven. De prijs bedraagt ongeveer 20 gulden per deeltje.

Redactie.

RECENSIE: A. VAN DER GAAG: ODIJK EN WERKHOVEN IN OUDE ANSICHTEN

Twee boekjes bevelen wij dit kwartaal beleefd bij U aan, fotoboeken over Odiijk/Werkhoven en Bunnik. Schrijver is de in Bunnik wonende oud-Kodak-standbouwer Arie van der Gaag. De liefde voor de fotografie bleef hem ook na afloop van zijn arbeidzame leven inspireren. Hij stelde zich tot nieuw doel om de laatste honderd jaar geschiedenis van Bunnik, Odiijk en Werkhoven in een fotoverzameling vast te leggen en na enkele tentoonstellingen en diaserie's zijn de nieuwe fotoboeken van Odiijk/Werkhoven en Bunnik een fraaie bekroning van zijn inspanning. Op de fotokeuze en de verzorging valt niets aan te merken, maar wel is de prijs van drie tientjes voor veel mensen een hele uitgave! Beide boekjes zijn echter prima verzorgd, met een harde kaft en op de foto's valt niets aan te merken, noch op de keuze, noch op de kwaliteit want Van der Gaag besteedde menig uurtje in zijn donkere kamer en aan de retoucheertafel om oude vergeelde en gekreukelde kiekjes weer als nieuw af te drukken. Dat de recensent gezien zijn werkterrein juist de teksten kritisch heeft gelezen en daar enige kritiek op heeft, zal U misschien niet verbazen, maar mag U zeker niet weerhouden de boekjes te kopen.

Van der Gaag geeft Odiijk en Werkhoven elk evenveel aandacht (38 foto's) en dat is iets dat de Werkhovenaren onder ons goed zal doen. Bunnik krijgt een eigen boekje (76 foto's) en dat is verdedigbaar omdat Bunnik nu eenmaal groter is. Als algemene inleiding koos Van der Gaag in Odiijk/Werkhoven voor zakelijke informatie waarbij in beide dorpen een inleiding aan 38 foto's vooraf gaat.

Het gaat in de beide boekjes natuurlijk om de foto's - en die zijn prima! Arie van der Gaag heeft vooral gekozen voor het publiceren van onbekende foto's. Ook mensen die op het gebied van de oude prenten al het een en ander in huis hebben zullen weinig bekends tegen komen. Iemand hoefde het afgelopen jaar maar te laten vallen dat die en die nog wel een paar oude foto's had of Arie zat er een kwartier later al aan de koffie!

HR

* A. van der Gaag, Odiijk en Werkhoven in oude ansichten, Zaltbommel, 1988, 76 foto's, f 29,90, ISBN 90 288 4638 7. O.a. verkrijgbaar in Werkhoven bij ons actieve lid Ina v.d. Wiele, Herenstraat 113 en in Odiijk bij de lectruurshop op de Meent.

RECENSIE: A. VAN DER GAAG: BUNNIK IN GROOTMOEDERS TIJD

Wat opvalt is dat de Europese Bibliotheek in haar nieuwe opzet meer en zinnvoller tekst aan de foto's toevoegt en dat ook de inleiding beter is dan het oude 'Bunnik in oude Ansichten'. 'Grootmoeders tijd' begint met een leuk stukje petite histoire over kaasbrikken, trek-schuiten en petroleumlampen dat bijzonder de moeite waard is, maar bij de bijschriften onder de foto's moet nog wel eens een vraagtekentje gezet worden. De informatie kwam vooral uit gesprekken met de eigenaars van de foto's, meestal wat oudere mensen, een bron waar geschiedenisstudenten tijdens hun opleiding terecht een gezonde argwaan tegen ingepompt krijgen, maar waar amateurhistorici meestal te lichtvaardig uit putten. Het is een gegeven dat mensen nu eenmaal slecht onthouden en de uit interviews verkregen gegevens moeten altijd in de literatuur of door archiefonderzoek gecontroleerd worden. Dat is hier blijkbaar niet altijd voldoende gebeurd. Minder geslaagd lijkt mij bijvoorbeeld het bijschrift bij pag. 22 in het Bunnikse boekje. De 12 apostelen worden hier op 1704 gedateerd, terwijl ze op de oudste kadasterkaart van rond 1832 nog niet eens voorkomen. (Deze huisjes zijn in werkelijkheid in de vorige eeuw door de diaconie aan de spoorlijn gebouwd ten behoeve van de huisvesting van de vele behoeftige spoorarbeidersgezinnen.) Er wordt gesproken van 'armzalige huisjes', maar een eeuw geleden waren het moderne arbeiderswoningen, gebouwd naar de hoogste toenmalige standaarden, met een zeer fatsoenlijke huur, waar menig Hervormd arbeidersgezin heel dankbaar voor was. Dat ze na een eeuw wat armzalig leken, lag aan de gewijzigde eisen van de maatschappij, niet aan de huisjes. En waarom deze huisjes 'De 12 apostelen' heetten, lag voor de deels Bijbelvaste en deels Rome-getrouwe Krommerijnders wel heel erg voor de hand als we bedenken dat het 12 huisjes van de Hervormde diaconie waren en er ook nog 7 huisjes met 'de 7 zaligheden' en 4 met 'de 4 evangelisten' werden aangeduid. Maar ondanks dit en enkele andere kleinigheden is het een goed boek en de blijvende historische waarde ligt niet in deze bijschriften, maar in de vele gezichten die in de beide boekjes van een naam zijn voorzien. En dat is voor de geschiedschrijving veel belangrijker dan de vraag of de 12 apostelen in de 18de of de 19de eeuw gebouwd zijn.

HR

* A. v.d. Gaag: Bunnik in grootmoeders tijd, Zaltbommel, 1988, 76 foto's, f 29,90, ISBN 9028846050. O.a. verkrijgbaar bij Bruna, Bunnik.

